

## **86 . Hârșova | Județ: Constanța | Punct: Fortificația bizantină târzie | Anul: 2003**

**Anul:** 2003

**Cod RAN:** 60810.01

**Perioade:** Antichitate, Evul Mediu

**Epoci:** Epoca romană timpurie, Epoca romană târzie, Epoca medievală timpurie

**Categorii sit:** Apărare (construcții defensive)

**Autori:** Zaharia Covacef, Cătălin Dobrinescu, Constantin Nicolae, Gabriel Talmațchi

**Instituții:** Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

### **Rezumat**

Săpătura de salvare de pe strada Carsium a permis identificarea a unui ansamblu fortificat (posibil chiar o fortificație de sine stătătoare, legată de celelalte, la un moment dat, printr-o incintă) a cărei datare se poate întinde, ipotetic, din perioada romano-bizantină până în secolul al XIX-lea când cetatea medievală își încetează existența. Pe lângă urmele de ziduri, fragmentele de vase din ceramică reprezintă cea mai importantă categorie de materiale descoperite în perimetrul cercetat, de origine romană și romano-bizantină.

### **Raport**

În capătul de V al străzii Carsium, la intersecția cu str. Lunei, în cadrul unui Program cu Banca Mondială, Inspectoratul Școlar Județean și Primăria Hârșova au inițiat în cursul anului 2003 Proiectul de construcție intitulat "Sala sport Hârșova" în cadrul căruia urmau să se execute în acest perimetru următoarele obiective: școală, teren recreație, centrală termică, punct colectare deșeuri, terenuri de sport, spații verzi, grădiniță, sală sport.

Comisia zonală a monumentelor a impus beneficiarului (ISJ Constanța) realizarea investiției cu condiția cercetării zonei, deoarece aceasta face parte din perimetrul cetății antice și medievale. Neavând sursele de finanțare necesare cercetării s-a căzut de acord, între MINAC și Primăria Hârșova, ca aceasta din urmă să pună la dispoziția arheologilor o echipă de 25 muncitori; săpătura de salvare a început la 22 martie 2003.

Se știa despre existența unor urme de ziduri aici încă de la mijlocul secolului trecut. Există mai multe informații bibliografice referitoare la sistemul de fortificații de la Hârșova ce includea și perimetrul care a făcut obiectul cercetării noastre.

Alexandăr Kuzev, într-o analiză asupra cetăților medievale de la Dunărea de Jos, din aval de Silistra, prezintă mai multe surse care fac trimiteri la fortificațiile de la Hârșova. Potrivit acestora avem de-a face aici cu două cetăți aflate pe dealurile ce mărginesc orașul<sup>1</sup>, ceea ce ar corespunde și cu imaginile stampelor din prima parte a secolului al XIX-lea care ilustrează orașul<sup>2</sup>.

Andrei Aricescu, care a făcut cercetări la Hârșova în anul 1963, a putut observa resturile de ziduri în acest spațiu, încadrate în incinta ce leagă fortificațiile de pe Dealul Cetății și de pe Dealul Bisericii. El și-a exprimat opinia că zidul mare nu poate fi anterior secolului IV, dar funcționa și în secolul VI în timpul împăratului Justinian care a refăcut cetatea<sup>4</sup>. După părerea sa incinta unea locul vechiului castru cu așezarea civilă (locus) din vecinătatea taberei militare<sup>5</sup>.

În anii 1988 și 1989, pe str. Carsium, în capătul opus de est al incintei, au fost executate mai multe secțiuni în cadrul unei săpături de salvare. Aici au fost identificate zidurile unui turn, cu diferite faze de construcție, dateate preliminar între secolele IV – VI. S-a demonstrat că acestea făceau parte din sistemul de

apărare al oraşului antic care se întindea până pe Dealul Belciug<sup>6</sup>.

Descoperirea altor segmente ale zidului de incintă care înconjură cetatea de la Hârşova cu prilejul unor lucrări de excavaţii la intersecţia cu str. Vadului, ori pe str. Venus, în anul 1987 şi mai târziu, au permis conturarea, în linii mari, a sistemului de apărare al fortificaţiei antice care a funcţionat şi în evul mediu<sup>7</sup>. De pe strada Venus, din faţa bisericii "Sf. Împăraţi Constantin şi Elena" (în curtea familiei Gogoasă) şi în continuare până la malul Dunării apar, în mod frecvent, resturi ale unor ziduri.

La această prezentare mai adăugăm includerea cetăţii, cu incinta aferentă, în LMI 1991-1992, p. 12 – 13, poz. A-0138, cu delimitarea explicită "până la linia străzii Carsium".

Perimetrul unde urma să se construiască şcoala şi sala de sport, cât şi cel adiacent, a rămas liber până la inundaţiile din anul 1970 când toate casele afectate de creşterea apelor au fost mutate în zona care a făcut obiectul cercetării noastre. Localnicii spun că la venirea lor aici erau ziduri înalte "cu găuri", aşezate direct peste mari denivelări ale stâncii calcaroase, numite "la văi". În urma construirii unor blocuri în centrul oraşului, înainte de 1990, molozul excavat a fost depus peste resturile de ziduri iar spaţiul a fost nivelat.

În perimetrul rămas liber Trustul de construcţii locale Hârşova a amenajat o bază de materiale (nisip, pietriş, beton armat, fier beton), ale căror deşeuri se mai găsesc încă din abundenţă. Spre str. Carsium, Cooperaţia de consum a amenajat un depozit de mobilă într-o magazie metalică. Ulterior, aici se achiziţionau fier vechi, hârtie şi alte deşeuri.

Toate observaţiile din teren, alături de concluziile din materialele publicate, indicau fără nici un dubiu că proiectul "Sală sport" – cu toate obiectivele, urma să se execute exact peste resturile de ziduri ce se mai vedeau, sau care fuseseră acoperite.

Cercetarea s-a desfăşurat pe două perioade distincte:

– 22 martie – 21 mai, pe măsură ce săpăturile evidenţiau urme de ziduri, se căutau soluţii pentru amplasarea şcolii;

– 22 mai – 10 iulie, când se căutau soluţii pentru amplasamentul sălii de sport.

Presiunile exercitate de beneficiar şi mai ales de Primăria Hârşova pe lângă instituţiile cetrale, la care s-a adăugat intervenţia presei, au viciat serios actul cercetării. Aceasta s-a transformat într-o goană pentru găsirea, cu orice preţ, a unui spaţiu pentru realizarea investiţiilor. Aşa se face că dintre cele 15 secţiuni arheologice trasate numai una a putut fi realizată mulţumitor din punct de vedere ştiinţific: săparea până la nivelul de construire al temeliei cu observaţiile de rigoare şi înregistrările necesare. În celelalte cazuri, identificarea unui rest de zid impunea abandonarea secţiunii şi deschiderea alteia. La toate acestea s-a adăugat şi situaţia forţei de muncă, ca număr şi calitate; de obicei 3 – 4 persoane, ajungând la 10 – 12 în timpul vizitelor pe şantier a oficialităţilor locale.

În cele de mai jos facem prezentarea secţiunilor cu concluziile preliminare ce s-au putut desprinde:

S 1 – cu dimensiunile 5 x 7 m. A fost trasată în zona în care urma să fie amplasată şcoala. Aici se vedea încă, la suprafaţă, un rest de construcţie din piatră cu mortar. Adâncirea secţiunii a scos la lumină colţul unui zid cu traseul N - S. În partea interioară s-a excavat până la adâncimea de 0,40 m. Este posibil ca acest spaţiu să mai păstreze depuneri arheologice. Din păcate aici săpătura n-a putut fi continuată. Într-un sondaj de 0,50 x 0,50 m, executat în exteriorul zidului, spre N, pentru a putea determina adâncimea maximă, s-a ajuns la stâncă la -2,76 m. Grosimea zidului, variabilă, este de 1,70 m. În emplecton s-a identificat un stâlp miliar, secţionat, pe care se mai văd literele (M)PXI(I). Paramentul exterior al zidului a fost demontat în întregime. Emplectonul este compus din piatră bolovănoasă cu mortar de bună calitate. Zidul a fost întărit cu bârne de lemn pe orizontală şi âe verticală. Estimăm cel puţin două faze de construcţie, sau refaceri.

S 2 – cu dimensiunile 3 x 12,50 m. O secţiune orientată de la N la S. Aici a fost surprins traseul zidului descris mai sus. În cea mai mare parte acesta a fost acoperit de gunoaie contemporane şi de materiale de construcţie. S-a identificat o fază de refacere a zidului, din piatră nefasonată, colţuroasă, prinsă cu mortar. Nu s-a putut stabili grosimea zidului şi nici înălţimea lui. Cercetarea secţiunii nu a fost terminată.

S 3 – cu dimensiunile 3 x 20 m. Cea mai mare parte a secţiunii pică peste umplutura magaziei metalice,

făcută din pământ galben. În dreptul zidului care vine de la E se identifică continuarea acestuia. Între zid și temelia magaziei se execută un sondaj de 1 x 1 m pentru a stabili cota de la care s-a construit. Aceasta este de -2,60 m. Grosimea zidului este de 2,38 m. Este singura secțiune unde s-au putut face observații mai complete. Soluția constructivă, verificată și în alte secțiuni, consta din ajustarea (îndreptarea) stâncii pe verticală în așa fel încât jumătatea interioară a zidului să se așeze pe stâncă, iar jumătatea exterioară să fie pe înălțimea stâncii. Jos se așează primul parament al zidului, format din blocheți de 10 cm înălțime și 30 cm lățime dispuși cu 10 cm mai în față, în raport cu ceilalți. Următorul parament face parte din structura omogenă a zidului și este format din blocuri de calcar cu dimensiunile 27 x 17,5 cm. Următoarele blocuri, cel puțin în secțiunea cercetată, au fost demantelate. Pe toată înălțimea zidului au fost observate bârne pentru întărirea embletonului, dispuse atât pe lățimea cât și pe lungimea construcției. Mortarul folosit este de calitate bună.

S 4 – cu dimensiunile 9 x 4 m. În secțiunea trasată pe direcția N – S s-a surprins traseul zidului de la NE spre SV. Nu ne-am putut adânci. Caracteristicile sunt identice cu cele observate în secțiunea precedentă. Pe suprafața zidului se observă resturile unei bârne cu lățimea de 17 – 18 cm. Spre capătul de sud al secțiunii stâncă apare la adâncime mică.

S 5 – cu dimensiunile 2 x 5 m. A fost executată la nord de S 1 și a avut ca obiectiv urmărirea traseului de nord al zidului. La circa 20 – 30 cm a apărut la zi stâncă. Este posibil ca zidul să fi fost demontat în întregime, sau să ne aflăm pe o cale de acces (poate chiar o poartă ?).

S 6 – S 7 – cu dimensiunile 2 x 5 m. Sunt două secțiuni realizate în suprafața centrală a zonei. În ambele stâncă este la suprafață și s-au identificat denivelări mari. Secțiunile nu au fost adâncite.

S 8 – cu dimensiunile 3 x 2 m a fost trasată tot în zona centrală; aici a fost pus în evidență traseul zidului. În această fază a cercetărilor s-a decis schimbarea amplasamentului școlii spre str. Luminii.

S 9 – cu dimensiunile 3 x 35 m s-a executat paralel cu str. Luminii. Spre capătul de N al secțiunii s-au identificat cantități mari de materiale de construcție și moloz abandonate. Tot aici stâncă este la suprafață. În capătul de S, la aproximativ 0,50 m adâncime au fost identificate pietre mari, colțuroase, prinse cu mortar, sub care apare un embleton din piatră cu mortar sfărâmișos. Adâncirea în acest sector a condus la identificarea unui rest de zid, cu grosimea păstrată de 1,40 m. Nu s-a ajuns la nivelul stâncii deoarece varianta amplasării construcției aici a căzut. Mai târziu am efectuat personal un mic sondaj la baza acestui segment de zid, constatând că se mai păstrează un rând din paramentul exterior; restul a fost demantelat. Grosimea construcției depășește 2 m. Caracteristicile tehnice arată că aici avem un alt tip de construcție: mortar slab, embleton din piatră de dimensiuni mici. Nu se poate stabili legătura între acest zid și cel din secțiunile 1 – 4 și 8. Este posibil ca el să facă legătura cu turnul de NE din capătul de răsărit al str. Carsium. Din apropierea acestuia au fost recuperate două fragmente de țigle romane cu urme de mortar pe suprafață; nu știm dacă provin din acest zid, sau au ajuns aici pe alte căi.

S 10 – cu dimensiunile 4 x 4 s-a realizat între amplasamentul propus pentru grădiniță și școală, acolo unde s-a intenționat deplasarea construcției. La adâncimea de 0,25 m, a apărut la zi stâncă, sub forme rotunjite, dovadă că într-o perioadă s-a aflat sub acțiunea unor factori de eroziune (vânturi, ploi) sau poate chiar antropici.

Următoarele cinci secțiuni au fost executate spre partea de sud a perimetrului dintre străzile Carsium, Luminii și Lunei, acolo unde se preconiza amplasarea sălii de sport.

S 11 – cu dimensiunile 2 x 15 m. Spre capătul de V al secțiunii s-a găsit o mare cantitate de moloz și pământ adusă din altă parte, amestecată cu materiale arheologice din epoci diferite. Spre capătul estic, la adâncimea de 0,60–0,80 m apare stâncă și o masă de piatră bolovănoasă. În fața stâncii se identifică un rest de zid cu grosimea de aproximativ 1,20 m. Din lipsa forței de muncă se execută un sondaj în fața zidului până la adâncimea totală de 3,20 m. S-a identificat înălțimea totală a construcției, de peste 3 m, lipită de stâncă ajustată, probabil, în momentul adosării zidului. Paramentul exterior este compus din piatră de talie neregulată, cioplită spre exterior și prinsă cu un mortar de bună calitate. În spatele zidului, până la stâncă, se pare că a rămas o distanță de până la 1 m care a fost umplută, în momentul construirii, cu piatră de talie mică, bolovănoasă. Tehnica de construcție nu își găsește analogii în celelalte secțiuni.

S 12 – cu dimensiunile 2 x 5 m a fost trasată în dreptul zidului din secțiunea precedentă. După identificarea acestuia se trasează o nouă secțiune de control. Caracteristicile constructive sunt identice cu descrierea anterioară.

În S 13 – cu dimensiunile 5 x 5 m surprindem continuarea spre N a zidului, după care traseul său cotește spre V. În partea superioară zidul seamănă cu cel descoperit în S 11 și S 12. În adâncime este întărit cu un parament din piatră de calcar bine cioplită, de formă patrulateră (0,30 x 0,20 m). Indică o fază (poate o refacere) care nu are corespondent în nici una dintre secțiunile perimetrului cercetat. Nu s-a ajuns la baza construcției.

S 14 – cu dimensiunile 2 x 3 m a urmărit traseul zidului spre N. La adâncimea de 0,50 m secțiunea a fost abandonată deoarece s-a mutat amplasamentul investiției.

S 15 – cu dimensiunile 2 x 3 m a fost trasată spre vest pentru a putea urmări traseul zidului apărut în secțiunea 13. La -0,50 m a apărut o masă de emplecton din piatră cu mortar identică cu cea descrisă mai sus. Secțiunea nu s-a mai adâncit.

Descoperirea acestor ziduri, fără a fi realizată o cercetare minuțioasă, a determinat abandonarea proiectului în data de 10 iulie. Ultimile observații au fost făcute cu ajutorul câtorva studenți – la sfârșitul practicii – și a angajaților Muzeului "Carsium". În lipsa forței de muncă, după această dată, cercetarea a încetat. Primăria și-a manifestat dorința realizării aici a unui parc arheologic, prin punerea în valoare a vestigiilor, fapt ce impune executarea unor cercetări de amploare și consolidarea construcțiilor.

Din săpătură au fost recuperate mai multe categorii de materiale arheologice, toate în poziție secundară, aduse probabil din așezarea civilă de lângă cetate.

#### Monede:

- monedă romano-bizantină, Constantiu II (340-351), găsită în perimetrul zonei de către Neagu Ionuț și cedată nouă la începutul lucrărilor.

- monedă otomană, în S 2, la adâncimea de 1,30 m, în pământ de umplutură.

- monedă contemporană, 5 lei emisă 1942, în S9, la adâncimea de 1,30 m

#### Obiecte de metal:

- cuie din fier, puternic oxidate, cu urme de lemn pe suprafață.

- piroane din fier, cu diametrul de 0,20 cm, de formă pătrată în secțiune, cu vârful ascuțit și capătul rotunjit neuniform din cauza bătăii. Prezintă urme de lemn. Au fost adunate numai din apropierea bânelor din ziduri

Obiect din os – împungător din os, cu lungimea de 13,5 cm. Are vârful ascuțit și este intens lustruit din cauza folosirii. A fost descoperit în S9, la adâncimea de 1,20 m.

#### Obiecte din ceramică:

- greutate plasă pescuit, cu diametrul de 5 cm, grosime de 0,14 cm. Este executată dintr-o bucată de olană.

Fragmentele de vase din ceramică reprezintă cea mai importantă categorie de materiale descoperite în perimetrul cercetat.

#### Ceramica romană și romano-bizantină:

ceramica de bună calitate – fragmente de cănițe și boluri cu pereții subțiri, culoare roșie și un slip de culoare mai închisă la exterior. Dintr-o căniță s-a recuperat registrul superior, dintre buza dublu profilată la exterior și corp, ornat în tehnica barbotinei. Se datează în sec. I – II p. Chr. Provine din import.

Ceramica comună – fragmente de căni, cănițe, farfurii, boluri, din pastă de culoare roșie sau bej deschis, cu suprafața ornată cu valuri mici. Se datează în secolele II – III p. Chr.

- fragmente de amfore: Părți din corpul vaselor, din pastă de culoare deschisă în cea mai mare parte, cu

---

pereții netezi, uneori suprafața exterioară acoperită cu "coaste"; grosime variabilă. Se datează în secolele II – VI. Buze de amfore, din pastă de culoare roșie sau bej deschis, cu granule de oxid de fier, gât lung și corpul tronconic. Mănușile de amfore reprezintă cele mai multe materiale. Unele provin de la vase de mari dimensiuni (cu înălțime probabilă de 0,80 – 1 m), având grosimea de 4 – 6 cm. Au fost descoperite circa 25 exemplare.

Ceramica medievală este reprezentată de vase de diferite dimensiuni și forme: farfurii, castroane, ulcioare, toate ornate prin smălțuire cu diferite motive și culori. Sunt câteva fragmente de vase turcești din sec XVII cu analogii în alte descoperiri de la Hârșova, în apropiere de cetate, într-o groapă descoperită cu mulți ani în urmă. Un fragment provine de la o pipă.

În concluzie, săpătura de salvare de pe strada Carsium a permis identificarea – și cercetarea sumară – a unui ansamblu fortificat (posibil chiar o fortificație de sine stătătoare, legată de celelalte, la un moment dat, printr-o incintă) a cărui datare se poate întinde, ipotetic, din perioada romano-bizantină până în secolul al XIX-lea când cetatea medievală își încetează existența.

Ansamblul fortificat din acest perimetru se păstrează în mod cu totul excepțional pe o înălțime apreciabilă. Fazele de construcție nu pot fi identificate în stadiul actual al cercetării. Dată fiind suprafața restrânsă supusă cercetării, cât și caracterul demersului, nu au fost identificate nivele arheologice care să permită o datare cât mai exactă a monumentului.

Corelarea rezultatelor obținute cu cercetările de până acum din cetatea antică și medievală de la Hârșova au condus la încadrarea cronologică propusă mai sus.

Cunoașterea vieții politice și mai ales a celei militare de pe acest segment al Dunării de Jos, cât și nevoia plasării descoperirilor de mai sus într-un context urbanistic modern, impun deschiderea unui șantier de arheologie preventivă pe traseul întregului ansamblu fortificat de la Hârșova.[Constantin Nicolae]

---

### ***Informații suplimentare online***

[Raportul 2240 din cronica.cimec.ro](http://raportul2240.din.cronica.cimec.ro)

[Localizare pe hartă, folosind Mapserver Cimec.ro](http://localizare.pe.harta.foolosind.Mapserver.Cimec.ro)

---